NECATÎ BEG DİVANI'NDAKİ DEYİMLER

Ar. Gör.Hatice İÇEL*

Özet: *Necatî, XV. yüzyıl divan şairlerindendir. Divan şiirinde kullanılan ağdalı dili, deyim ve atasözlerinden faydalanarak daha anlaşılır bir hâle getiren Necatî, bu bakımdan şuurlu bir Türk dilcisidir. Divanında 153 adet farklı deyim yer almaktadır.*

Anahtar Kelimeler: *Divan şiiri, divan, şair, atasözü, deyim, dil.*

The Phrases in Necatî Beg's Collected Poem

Summary: *Necatî is poet of XVth century classical Ottoman poetry. Pompous of language was used to classical Ottoman poetry who profited from phrase and proverb to become state more clearly, therefore conscious of Turkish linguistic.*

This is poem of the collected poems 153 unit different phrase.

Key Words: *Classical Ottoman poetry, collected poem, poet, proverb, phrase, language.*

Necatî Bey'in doğum tarihi bilinmemektedir. Edirneli olan Necatî, asıl ününü Kastamonu'da kazanmıştır. Şairi Edirneli Sailî adındaki bir kişi yetiştirmiştir (Tarlan, 1992: 17).

Necatî, Fatih Sultan Mehmed'in beğenisini kazanmış ve onun tarafından himaye edilmiştir. Sultan Beyazıd, Cem Sultan'ın yerine Karaman valisi olan Şehzade Abdullah, Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi, Sadrazam Mesih Paşa ve Şehzade Mahmud'a kasideler sunmuş ve onlar tarafından korunmuştur. Yine bu dönemlerde divan kâtipliği ve nişancılık gi-

* Selçuk Üni. Sos. Bil. Ens., KONYA hicel@selcuk.edu.tr

bi çeşitli görevlerde bulunmuştur. Divanını ise Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi adına tertip etmiştir (Tarlan, 1992: 18, 19).

Şair, 1509 yılında ölmüştür. Mezarı ise bir rivayete göre evinin bahçesindedir (Tarlan, 1992: 21).

XV. yüzyılda şiirlerinde yer alan Türkçe kelimelerin bolluğu onu haklı bir üne kavuşturmuştur. Şiirlerinde atasözleri ve deyimleri de kullanan Necatî, bu bakımdan şuurlu bir Türk dilcisidir.

Deyimler ve atasözleri, halkın dil zevkini, hayat felsefesini ve yaşayış tarzını yansıtan kalıplaşmış sözlerdir. Bu kalıplaşmış sözlere günlük konuşma dilinden edebî eserlere kadar (şiir, hikâye, roman, vb.) her alanda rastlamak mümkündür.

Türkçe, deyim ve atasözü bakımından çok zengin bir dildir. 8. yüzyılda yazıya geçirilmiş olan Orhun Abideleri'nde atasözlerinin ilk örnekleri yer almaktadır. Türk kültür tarihinin en önemli eserlerinden birisi olan **Dîvânü Lûgati't-Türk**'te atasözü, "sav" kelimesi ile karşılanmış olup Türk boyları arasından derlenen yaklaşık 290 atasözüne yer verilmiştir (Sakaoğlu, 2002: 28). O günden bugüne nesilden nesile aktarılarak varlıklarını koruyan atasözleri atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş öz sözlerdir (Aksoy, 1971: 36).

Makalemizin konusu esasında "Necatî Beg Divanı'nda Atasözleri ve Deyimler" olacaktı. Ancak Prof. Dr. Mine Mengi, aynı divanda yer alan atasözlerini incelediği için (Mengi, 1986: 47-56) biz divandaki deyimler üzerinde çalışacağız. Mengi'nin bu çalışmasında divandan tespit edilmiş 38 adet atasözü yer almaktadır. Biz ise tespit ettiğimiz 43 adet atasözünden Prof. Mengi'nin çalışmasına almadığı beş atasözünü de vererek atasözünü bahsini kapatıp asıl konumuz olan deyimlerin incelenmesine geçeceğiz.

Bugün bana ise yarın sana.

Derd ile sen de bencileyin kanlar ağla kim

Bugün banaysa yarın efendi sana imiş (MS. 125/7).

Doğru tutulmadıkça eğri bulunmaz.

Necâti gamzesinden iste kaşın

Bulunmaz eğri tutulmazsa doğru (G. 441/9).

El elden üstündür.

El elden üstün olduğun işitse dostum

Bitirmez idi sebzede bir cûybâr serv (K. 102/17).

Eşek Kabe'ye gitmekle hacı olmaz.

Kûyuna gelmek ile âşık dirilmesin rakib

Hâcı olmaz bellidir varmağ ile har Ka'beye (G. 456/5).

Göz görmez yüz utanmaz.

Mesel durur bu ki göz görmese yüz utanmaz

Necâtî'yâ ne aceb nergis ola ger gütah (G. 44/7).

*

Deyimler ise"*Çekici bir anlatım kılığı taşıyan ve çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük toplulukları*" dır (Aksoy, 1971: 49).

Deyimler atasözleri gibi belirli bir hüküm bildirmezler. En az iki kelimeden oluşan deyimler, herhangi bir durumu şaşırtıcı bir şekilde ifade etmeye yararlar. Deyimler de atasözleri gibi edebî eserlerde yerlerini alır-

lar. Ancak edebî eserlerde deyimleri kullanmak büyük bir ustalık gerektirir. Öncelikle deyimi kullanan kişinin dile vâkıf olması ve dilin inceliklerini bilmesi gerekmektedir. Şiirde deyimleri ustalıkla kullananlar arasında Yunus Emre, Necatî Bey, Hayalî Bey, Edirneli Nazmî, Pir Sultan Abdal, Bâkî, Karaca Oğlan, Kaygusuz Âbdal, Köroğlu, Âşık Ömer, Derdli, Emrah, Zihnî, Dadaloğlu ve Seyranî gibi adları sayabiliriz (Eyüboğlu, 1975: VIII).

Kutadgu Bilig ve **Atabetü'l Hakayık** ile başlayan şiirde atasözü kullanma geleneğini XV. yüzyılda Necatî ve Ahmet Paşa devam ettirmiştir. Bunlarla başlayan *Türkî-i Basit Hareketi* ile şiirde atasözlerinin yanında deyimler de kullanılmış; Aydınlı Visalî, Tatavlalı Mahremî, Edirneli Nazmî, Zatî ve Safî bu akımın XVI. yüzyıldaki temsilcileri olmuşlardır (Dilçin, 2000: XXX).

Necatî'nin şiirde atasözü ve deyimleri kullanmaktaki ustalığı onun üslûbunun en belirgin özelliklerinden birisidir (Mengi, 1986: 48). Necatî bu üslûbuyla Osmanlı Türkçesi denilen ağdalı dil ile yazılan divan şiirini halkın malı olan deyimler ve atasözleriyle süsleyerek onların zevkine hitap edebilecek bir hâle getirmiştir.

Eski şiirde başarı, yavanlıktan sıyrılmaya bağlı idi. Kimi divan şairleri bunu tumturaklı kelimeler kullanarak sağlarken Necatî deyimleri kullanarak şiire bir içtenlik ve sıcaklık getirmeyi başarmıştır (Eyüboğlu, 1975: IX).

Necatî Beg Divanı'nda 153 adet farklı deyim tespit edilmiştir. Bu 153 farklı deyim, 407 beyitte kullanılmıştır. Ancak kullanım sayıları birbirinden farklıdır. Deyimlerin kullanım sayısını şöyle bir döküm hâlinde vermek mümkündür: 57 defa **can vermek,** 27 defa **yüz sürmek,** 11 defa **el üstünde tutulmak,** 10 defa **baş eğmek** ve **el çekmek,** 9 defa **baş üstünde yeri var**, 8 defa **el vermek** ve **yüz vermek**, 7 defa **baş komak** ve **yüzü kara**, 6 defa **bağrına basmak**, **kan ağlamak**, 5 defa **ağzını aramak (yoklamak), baştan ayağa, can atmak, gam yememek, gözünü açmak** ve **yüzüne bakmamak**, 4 defa **başı göğe ermek, başın için, canı çıkmak, diş bilemek, el almak, ikide bir, kanına girmek, üstüne titremek** ve **yüz çevirmek**, 3 defa **ağız (söz birliği) etmek, ağzını bıçak açmamak, ağzının suyu akmak, ant içmek, aralarından su sızmamak, belini bükmek, geceyi gündüze katmak, göklere çıkarmak, gönül almak, gönül vermek** ve **gözün aydın,** 2 defa **alnı açık yüzü ak, altın adını bakır etmek, ayağına (ayaklarına) kara su inmek, bağrına taş basmak, baş açmak, baş üstüne, boyun eğmek, can alıp vermek, candan geçmek, canına kıymak, dil uzatmak, el yıkamak, eli ermemek,**

gökte ararken yerde bulmak, gönüllenmek, göz açtırmamak, gözün(ün) üstünde kaşın var dememek, gözünü bağlamak, işini bitirmek, kanı kaynamak, kanına susamak, kendini bilmek, tatlı dil, yabana atmak, yere geçmek (yerin dibine geçmek), yıldızları barışık olmak, yüze gülmek, yüzü ak ve **yüzü gülmek** deyimleri kullanılmıştır. Geriye kalan 86 adet deyim ise beyitlerde birer defa yer almıştır.

Can vermek ve **yüz sürmek** deyimlerinin en çok kullanılanlar olması şairin, daha doğrusu şairin temsil ettiği âşığın, psikolojik durumu ile yakından ilgilidir. Bilindiği üzere divan şiirinde âşık, sürekli acı çeken, yanıp yakılan, sevgilinin ayağının toprağına yüz süren, kapısının itleriyle aynı kaptan yemek yiyen ve onu canını verecek kadar seven talihsiz bir kişidir. Sevgili ise âşığın bu durumunu görmezlikten gelerek ona acı çektirir ve onu kıskandırmak için rakiplere yakınlık gösterir. Bir yanda nazıyla candan usandıran sevgili, bir yanda da ömrünü onun uğruna feda etmek isteyen bir âşık. Böyle bir aşk anlatılırken elbette kullanılan deyimler de bu duruma uygun olacaktır.

Deyimlerin bazıları günümüzdeki kullanılışlarına uygun olarak beyitlerde yer alırken, bazıları da kelime değişiklikleri ile yer almaktadır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz: Açmaza düşürmek (açmaza getirmek) = **açmaza komak**, Allah versin = **Tanrı versin**, başı göğe ermek (değmek) = **başı göğe yetişmek**, **başı âsumâna değmek**, **başı eflâke ermek**, başını (kafasını) taştan taşa vurmak = **başın taştan taşa döğmek**, can alıp vermek = **can veriben can alır**, dünya zindan olmak = **karanu idi âlem gözüme**, ekmeğini taştan çıkarmak = **rızkını taşdan çıkarmak**, ellerini kana bulmak = **ellerini kana boyamak**, gökte ararken yerde bulmak = **gökte istediğin yerde bulmak**, göz ucuyla bakmak = **göz ucuyla merhaba etmek**, kulaktan âşık olmak = **kulaktan âşık etmek**, taş taş üstünde bırakmamak = **taş taş üzre komamak**.

Divanda tespit ettiğimiz deyimlerin tamamı, günümüzde de kullanılmaktadır. XV. yüzyılda bu deyimlerin varlığı, bizlere onların eskiliği konusunda bir fikir vermektedir. Şüphesiz bu deyimler, XV. yüzyılda ortaya çıkmış değildir. Daha önce de var olan ve kullanılan deyimlerdir.

Çalışmamızın amacı, Türkçenin Arapça ve Farsçanın hâkimiyeti altına girdiği, güzel dilimizin bilim dili olamayacağı görüşlerinin hâkim olduğu bir zamanda dilin en kıymetli varlıklarından olan deyimleri, bunların dili itibariyle en az kullanılması gereken bir sahada (divan şiiri) kullanıldığını göstermek ve Türkçenin de şiir ve bilim dili olabileceğini kanıtlamaktır. Bir zamanlar Arapça ve Farsçanın yaptığını şimdi İngilizce yapmaktadır. Ancak dileriz ki; bir Necatî Bey, bir Karamanoğlu Mehmet

Bey, bir Ali Şir Nevayi gibi şuurlu dilciler ortaya çıkar da Türkçe başka dillerin boyunduruğundan kurtulup özgür bir dil olur.

Necatî Bey Divanı'nda yer alan deyimler belirlenirken Ali Nihat Tarlan tarafından hazırlanan *Necatî Beg Divanı* kaynak olarak kullanılmıştır (Tarlan, 1992). Kitabın *Kasideler* bölümünde 21 numarası iki ayrı kasideye verildiği ve ayrıca *Kasideler* bölümünün sonunda kaside başlıklı bir şiir 1, 2, vb. gibi başlıklı bölümlere ayrıldığı için bir karışıklığa yol açmamak amacıyla divanın *Kıt'alar* bölümüne kadar olan kısmı sayfa numaralarıyla verilerek, beyit sayıları yazılacaktır. Kıt'alardan itibaren ise şiirler numaraları ve beyit sayılarıyla verilecektir. Deyimlerin anlamları için Ömer Asım Aksoy'un **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü** adlı eserinin deyimlere ayrılmış olan 2. cildinden yararlanılmıştır. Deyimlerin alfabetik sırayla öncellikle bugünkü kullanımları ve anlamları verilmiş, sonra da deyimin geçtiği beyit gösterilmiştir.

Kısaltmalar: **G**. = Gazelliyyât **K**. = Kaside, **KT**. = Kıt'a, **M**. = Matla, **MS**. = Mersiye, **R**. = Rubâ'î, **TB**. = Terci-i Bend.

Açmaza düşürmek(getirmek) /Bir kimseyi içinden çıkamayacağı bir duruma sokmak.

1- Şehleri mat etmek için zülf-i dost

Ruhların **açmaza kodu** iki kat (G. 28/6)

Ağız açtırmamak /Çok konuşarak başkalarının bir şey söylemesine fırsat vermemek.

2- Depretme servi **ağzını açtırma** goncanın

Reftâr-ı yâr ü şive-i güftâr hoş gelir (G. 166/2)

Ağız (söz) birliği etmek /Aynı şeyi söylemeyi, ya da yapmayı aralarında kararlaştırmak.

3- Cânâ Necâtî ile gel **ağız bir eyle** kim

Sana şeker-dehen dene şirin-suhan bana (G. 16/7)

4- Gonca-veş cân ü surâhi hep **ağız bir ettiler**

İç diye sûfi Necâti'ye ne lâzım sen demek (G. 305/7)

5- Sâkıyâ gam leşkerine hüsn-i tedbir eylemek

Sâgar-ı meydir surâhiyle **ağız bir eylemek** (G. 312/1)

***Ağzı (bir karış) açık kal*mak** /Şaşakalmak.

6- Gördü sâkilik edersin meclis içre ey peri

Ağzın açtı kaldı hayrân sâgar-ı sahbâ sana (G. 12/2)

Ağzı sulanmek /İmrenmek.

7- Devr eyleyip öperken lâ'lin lebini sâgar

Mecliste surâhinin **ağzını sulandırdı** (G. 576/6)

Ağzı var dili yok /Çok az konuşur, sessiz, kimseye karşılık vermez.

8- Egerçi tir-i ciger-dûzun **ağzı var dili yok**

Aceb budur kim olur cümleten zebân hançer (K. 61/8)

***Ağzından düşürme*mek** /Hep onun sözünü etmek.

9- Dem-be-dem benlik şarâbı kokusun def etmege

Vasf-ı halin **düşmez ağzımdan** karanfildir bana (G. 15/3)

Ağzını aramak (yoklamak) /Bir kimseyi konuşturarak belli bir konu üzerindeki düşüncesini öğrenmeye çalışmak.

10- Der imiş kim mührümleyin Allâh bilir

Sakın ey dost sakın **ağzını arar** hâtem (K. 93/28)

11- Dehenin sırrına vâkıf diye gülşende seher

Yok yere goncaların bâd-ı sabâ **ağzın arar** (KT. 44/1)

12- Deheninden sanemâ hiç alınmadı haber

Nice kez goncanın **ağzın aradı** bâd-ı seher (G. 111/1)

13- Râz-ı lebini mest gözünden sorar gönül

Nâziklik ile **ağzını arar** haber çeker (G. 145/6)

14- Meclisde sâgar almağa lâ'lin haberlerin

Nâziklik ile **ağzımız arar** haber sezer (G. 211/2)

***Ağzını bıçak açma*mak** /Üzüntüsünden söz söyleyecek durumda olmamak.

15- Ağzın bıçaklar açmaya sohbetde pistenin

Anun dilini ol büt-i şeker-şiken bilir (G. 156/3)

16- Ağzın bıçaklar açmaya sohbette pistenin

Kim leblerine gonca-i handân olur harif (G. 271/3)

17- Pistenin **ağzını** sohbette **bıçaklar açamaz**

Bir söz açılsa benim gonca-i handânımdan (G. 424/5)

***Ağzının suyu ak*mak** /Çok beğenip imrenmek.

18- Selsebil-i suhanım böyle revan görür ise

Akıp ağzı suyu tahsin ede Selmân ü Kemâl (K. 87/40)

19- Akıdan ağzı suyunu câmın

Leb-i cân-bahş ü dil-firibindir (G. 181/3)

20- Toprak olmuşken Necâtî **ağzının suyu akar**

Lûtf ile ol Âb-ı Hayvân uğrasa sin üstüne (G. 543/5)

Ah almak /Zulmettiği kişinin ahı ile karışık bedduasını almak.

21- Ahımı alma kim yedi kat gökler ey melek

Cehd eyler ise bağlayı bilmez du'â yolun (G. 384/3)

Allah versin / (Dilenciye) istediğin sadakayı veremeyeceğim; bekleme.

22- Hudâdan gördüm dedim ister vaslını dil

İştip güldü dedi **Tanrı vere** (G. 531/7)

Alnı açık, yüzü ak /Utanılacak, gizli bir durumu yok; tertemiz, dürüst bir insan.

23- Âfitâbım **yüzün ağ alnın açıktır** gerçi kim

Sâye-vâr ardıncadır bir nice yüzü karalar (G. 139/4)

24- Ay ü günden **alnın açık yüzün ağ**

Hey benim zülfü siyahım gel beri (G. 437/3)

Altın adını bakır etmek /Kötü işler yaparak itibardan düşmek, eski iyi adını, uygunsuz davranışlarıyla kötüye çevirmek.

25- Eşiği tozu ne iksir olur ki şems ü kamer

Yüzünü sürmeyecek **altın adı bakır olur** (G. 169/3)

26- Derler mihak şarâba harâbât erenleri

Şâd ol gönül ki **altın adın bakır olmadı** (G. 600/3)

***Ant iç*mek** /Bir şey yapacağına, ya da yapmayacağına kutsal bir şeyi tanık göstererek söz vermek.

27- İnanmaz sûfî meyden geçdiğine

Necâtî **and içip** inandırıgör (G. 106/6)

28- Yürü sen **and içe** gör biz mey-i nâb ile ey sûfî

Sana peymânı komuşlar bize peymânedekin (G. 429/2)

29- Ben bilir idim zülfün çok başlı vefâsızdır

Şol gamze-i hûn-rîzin **and içdi** inandırdı (G. 576/7)

Aralarından su sızmamak /Birbirleriyle çok yakın, sıkı fıkı ahbap olmak.

30- Sık dost olmuşuz ki **su sızmaz aramıza**

Düşman olalı ol hatt-ı anber-feşâna tîg (K. 75/53)

31- Fürkat gözümün acı yaşın ırmağ edipdir

Su sızmaz iken benim ile yâr **arasında** (G. 447/5)

32- Bin cevr edersen ağlamazam senden ey felek

Ol gül-ruh ile çünkü **su sızmaz aramıza** (G. 489/4)

Avucunun içine al**mak** /Bir kişiyi etki ve baskısı altına almak.

33- Âlemi ucdan uca **avcuna alsan** yeridir

Subh-ı devlettir elin mihr-i münevver hâtem (K. 92/12)

Ayağına (ayaklarına) kara su in**mek**/Uzun süre ayakta beklemekten çok yorulmak.

34- Reh-i hıdmetde şol denli turur kim

İner ayaklarına kara sular (K. 70/12)

35- Ayagına su iniptir ey dost

Duralı hevâ yolunda şimşâd (G. 51/3)

Ayak bağı /Kişinin bir yere ayrılmasını ya da yaptığı işi bırakmasına engel olan şey.

36- Etmeyem sensiz ayak seyrin çemenden yana kim

Âşık-ı didâr olana cennet **ayak bağıdır** (G. 186/4)

Bağrına basmak /Birini sevgi ve şefkatle yanına alıp korumak, yetiştirmek.

37-'Aceb mi **bağrına bassa** 'adû-yi teşne-ciger

Ki filhakıka bir içim sudur hemân hançer (K. 62/17)

38- Âsitânın ben garibi **bağrına bassa** nola

Eşiğinden barının a'lâ vü ednâlar bu gün (K. [5] 124/5)

39- Ehl-i diller görücek âyinede tasvirini

Bağrına basmış durur İsâ'yı Meryem sandılar (G. 74/3)

40- Her gördüğünü yüz pekidip **bağrına basar**

Âyinenin güzeller ile hoş safâsı var (G. 131/5)

41- Sinesin gören sanır âyine **bastı bağrına**

Yâ melektir kim giriptir mâh-ı tâbân koynuna (G. 502/2)

42- Her hûb-sûreti ki göre **bağrına basar**

Ömrün safa ile geçirir ekser âyine (G. 513/3)

Bağrına taş basmak /Derdini kimseye açmaksızın her türlü acıya katlanmak.

43- Kan yut cefâ-yı dehr ile **bağruna taş bas**

Ağzından ey dil ister isen lâl-veş nisâb (K. 55/43)

44- Nâleye âheng edersen ey gönül Ferhâd'a gel

Bağrına taşlar basıp dağlar gibi feryâda gel (G. 344/1)

Baş açmak /Bir işi yapmaya büyük bir istekle koşmak.

45- Muhabbet şem'ini yer yer önünde yakmağa sâki

Işıklar gibi âşıklar **baş açtı** girdi meydana (G. 542/6)

46- Saçın çevgânına top olmağa gün

Baş açıp şevk ile meydâna girdi (G. 569/4)

Baş eğmek /Güçlünün buyruğuna uymayı kabul etmek.

47- Kimseye **baş eğmeyip** salındığınçün nâz ile

Âferin ey serv-i sim-endâm dilber âferin (K. 95/21)

48- Bir tarz-ı hâs u şive-i reftâr gördü kim

Baş eğmeğe sabâ yeline etti âr serv (K. 104/43)

49- Kim ola ol alem-i tâc-dâra **egmege baş**

Meger ki düzd ola sevmeye mâh-ı tâbânı (K. 111/11)

50- Sanavber ayağın öpmeğe Tubâ gibi **baş eğmiş**

Su gibi bir kez ey serv-i revân sahn-ı çemenden geç (G. 42/5)

51- Sûfî mihrâb-ı aşka **baş eğmez**

Bilmezüz anı kim ne millettir (G. 152/2)

52- Dildârlıkda sanatı başa ileteli

Baş eğmez oldu zülf-i semen-sâya perçemin (G. 328/5)

53- Zülf-i siyâhı **baş ege** mi ben şikesteye

Kim dost yüz vereli gönüllendi ol fudûl (G. 329/3)

54- Ahsente sana **eğmedin** iki cihâna **baş**

Pâkize vü mücerred olan pârsâ gönül (G. 332/6)

55- Rahât ü kahrına dehrin **baş eğip** yalvarmazam

Ben Necâti himmet-i Şâh-ı cihânı gözlerim (G. 374/6)

56- Ol hat u hâl-i dil-bere **baş eğmeyen** gönül

Derdâ ki oldu zülf-i perişân oyuncağı (G. 584/2)

Baş komak (bir yola) /Bir amaca varmak için ölümü göze almak.

57- El vermiş iken ayağına **baş ko** Necâti

K'ol şûh-ı cihân servi revân eylemek ister (G. 148/5)

58- Aya dediler ayağı toprağına **ko baş**

Minnetler edip dedi ki çirkin yüzüm üzre (G. 487/6)

59- İki cihânda ol bana âli sened yeter

Bir kez **başım kor** isem iç eşiği taşına (G. 491/3)

60- El verdi zülf-i ser-keş **ayağına kodum** baş

Siz secde ayetin hoş okun duhan içinde (G. 520/4)

61- *Yüzüne benzerem dermiş acebdir hâleti şem'in*

Baş ortaya **koyup** söyler ne kim gelse zebânına (G. 522/3)

62- Mest olup yâr ayağına **kodum başımı** çün

Şeref-i meclis-i Cem oldu müsellem bu gece (G. 534/7)

63- Dün gece mey meclisinde şem bahs-i hüsn edip

Başın ortaya **koyup** sâki ile uc eyledi (G. 596/4)

Baş üstünde yeri var /Büyük bir saygı ile konuk edilir ve en yüksek yer kendisine ayrılır.

64- Çin ü Hıtaya ger ana vara tevkî-i nâfizin

Baş üzre yeri var nitekim zülf-i tâb-dâr (K. 65/29)

65- Hûrşid-i âsuman gibi **baş üzre yeri var**

Dil uzadırsa tan mı fülân bin fülâna tîğ (K. 72/11)

66- Eyle redd ağyarı kim dillerde makbûl olasın

Başlar üzre yeri vardır etse terk-i hâr gül (K. 83/14)

67- Olsun hemişe **başların üstünde yeri var**

Mansür ola ne yana kim eder sefer nişan (K. 101/45)

68- Mihr ayağına sürer yüzün eyâ mâh-ı celâl

Kim ola halk-ı cihân **başının üstünde yeri var** (TB. [3] 116/2)

69- Tir-i gamzenle kemend-i zülfünün

Yeri var baş üstüne cân üstüne (KT. 85/2)

70- Hüsn ü hulk ile cihan **başı üzre tutar**

Ey Necâtî anun için dediler dilbere tâc (G. 41/5)

71- Hüsn ü hul ile cihan halkı **başı üzre tutar**

Ey Necâtî anun için dediler dilbere tâc (G. 42/5)

72- Ağyâr diken gibidir andan üzülürsen

Ey gonca-dehen gül gibi **baş üzre yerin var** (G. 75/3)

Baş üstüne /Buyurduğunuzu yaparım, emredersiniz, peki efendim.

73- Çün tâc-ı şeref oldu ve iksir-i sa'adet

Hâk-i kademin izzeti **başım** yüzüm **üzre** (G. 487/8)

74- Geh kemend-i zülfünü sal gâh tiğ-i gamzeni

Her ne hükmün var ise **baş üstüne** cân üstüne (G. 535/2)

Baş vermek /Ülküsünü gerçekleştirmeye çalıştığı için öldürülmek.

75- Sevdim demişem seni Necâti gibi sevdim

Yoktur dönüşüm **baş veririm** bu sözüm üzre (G. 487/7)

Başa çıkmak/Gücü yetmek, gücünün daha üstün olduğunu göstermek.

76- Başa çıkmayınca sâki bir nice dolu ayağ

Ey nice başlar ayağ olup ayak baş olmadı (G. 608/5)

Başı göğe ermek (değmek) /Uğraşa uğraşa lâyık olmadığı şeyi elde ettiğinden çok sevinip böbürlenmek.

77- Kadr ile şeref buldu **yetişti göğe başı**

Şah eşiğine süreli ruhsâre benefşe (K. 106/27)

78- Bir gece eşiğini yasdananın

Kadr ile **başı âsumâna değer** (G. 73/3)

79- Ererse başı Necâti'nin ey meh **eflâke**

Eşiği tozu anun başına külâh yeter (G.157/5)

80- Meskenet yolun güneşden öğren ey meh-pâre kim

Göklere erişti başı dahi yüzü yerdedir (G. 172/7)

Başın için /Tanrı'dan sağlığını sürdürmesini dilersen, canının sadakası olarak.

81- Gamze-i hûn-rîzine uyup nedersin cengi ko

Şol güzel **başınçün** etme yok yere gavga yiğit (G. 27/3)

82- Yakın olma muhâlif olana devletlü **başınçün**

Irağ olsun ayağın toprağından cümle âfetler (G. 207/12)

83- Saçın bilip düşer ayağa zülf-i fettânın

Aziz **başın için** iylik eyle fitneyi bas (G. 255/4)

84- Nice bir inledesin derd ile ey yâr beni

Rahm kıl **başın için** şöyle koma zâr beni (G. 632/1)

Başına kakmak/Yaptığı iyiliği yüzüne vurarak birini üzmek.

85- Taşradır başın diye bâğ-ı harim-i yârdan

Murg-ı gülşen **başına** serv-i revânın **kaktılar** (G. 183/2)

Başını alıp gitmek/Kimseye danışmadan ve nereye gideceğini kimseye bildirmeden çevresindekilerle ilgisini kesip bulunduğu yerden uzaklaşmak.

86- Başın alır gider elbette bu mukarrerdir

Adû elinden eger kurtarırsa cân hançer (K. 63/27)

Başını (kafasını) taştan taşa vurmak /Fırsatı bir daha ele geçiremeyeceği ya da çaresiz kaldığı için çok üzülüp dövünmek.

87- Ağladığını görüp **başın döğer taşdan taşa**

Acıdığından Necâtî bu yedi deryâ sana (G. 12/5)

Baştan aşmak **/**Bunaltacak kadar çok olmak.

88- Ar'ar sanavber ile inen **başdan aştılar**

Def'i gelip çemende güzeller yanaştılar (G. 142/1)

Baştan ayağa /Tamamiyle, hepsi, baştan sona kadar.

89- İki zülfü dala benzer ortada kaddi elif

Vay bu zâlim şöyle **başdan ayağa** dek dâddır (G. 120/5)

90- Başdan ayağa günâh olursa düşmez boynuma

Sağlı sollu salınan zülf-i semen-sâdan nolur (G. 160/2)

91- Bunu bildim âkıbet kim hiç nesne bilmedim

Gerçi **başdan ayağa** idrâkdir cismim benim (G. 346/3)

92- Sabâ düşürdü saçını bülend servinden

O darb ile teni **baştan ayağa** oldu siyah (G. 516/3)

93- Zülfün gamıyla dâr-ı melâmet yeter bize

Baştan ayağa sûfîye Dârü's-Selâmını (G. 627/5)

Baştan çıkarmak /Ayartmak, doğru yoldan saptırmak, kötü yola sürüklemek.

94- Aklım esâsın eyledi fikr-i lebin harâb

Başdan çıkardı âhir o bî-çâreyi şarâb (K. 54/38)

Bayram etmek/Çok sevinmek.

95- Rûze-dâr olanlara zülfün salâ-yi şâm eder

Ehl-i şevk ile hilâl ebrûların **bayram eder** (G. 209/1)

Belini bükmek /Büyük üzüntü içinde bırakmak ve bir şey yapamaz duruma getirmek.

96- Belimi büktü bâr-ı dâğ-ı hasret

Kara dağı kişi âsân götürmez (G. 228/5)

97- Dest-i cefâ ile felek **bükdi belimi** yay tek

Tir-i murâdı ah kim bir kez nişânda görmedik (G. 291/8)

98- Büktü belimi yay gibi dest-i hecr ile

Ok gibi gitti bakmadı bir kez gerisine (G. 496/5)

Bir yastığa baş koymak /Karı, koca acı, tatlı günlerde birbirlerini desteklemiş olmak.

99- Bakmaz oldu ben gedâya eşiğinde itlerin

Gerçi yıllardır ki **bir yasdığa koruz başlar** (G. 123/5)

Birbirine düşmek /Aralarında anlaşmazlık çıkıp birbiriyle uğraş-maya başlamak.

100- Anun için **biri birine düşüp**

İşleri aşk râzın açmaktır (G. 147/2)

Boyun eğmek /Güçlünün buyruğuna uymayı kabul etmek.

101- Eğmezdi boyun olmasa hükmün yeli çavuş

Ol sancak-ı jengâri-i zer-kâra benefşe (K. 107/35)

102- Ben ıraklardan göğüs döğmek **boyun eğmekteyim**

Durmadan sürnür girer zülf-i perişân koynuna (G. 502/3)

Can alıp vermek/Ölüm sıkıntı ve acısı içinde bulunmak.

103- Lâ'line ömr-i girâmî harc eden dîvâneler

Gûşe-i mihnette şimdi **cân veriben cân alır** (G. 55/8)

104- Lâ'line ömr-i girâmi harc eden üftâdeler

Güşe-i mihnetde şimdi **cân veriben cân alır** (G. 202/2)

Can atmak /Bir şeye erişmeyi pek çok istemek.

105- Dil leb-i şirinin anıp nola **atsa cân** ana

Kim göricek kendi cânım gibi kaynar kan ana (G. 5/1)

106- Cân attı gitti dil leb-i şirinine yine

Ben hasta için anda meğer gül-şeker sezer (G. 211/3)

107- Yanarım hasret-i şevk-i ruhun ile yanarım

Cân atıp gitmez isem sahn-ı gülistâna değin (G. 429/3)

108- Bana öğretmen cemâli şem'ine **can atmağı**

Kimse ta'lim eylemesin yanmağı pervâneye (G. 525/2)

109- Hevâ-yı dâr eden gelsin dedikçe **cân atar** gönlüm

Hey ol zülf-i dil-âvize hevâ-dâr olmasın kimse (G. 538/2)

Can çekişmek /Ölmek üzere bulunmak.

110- Beni yavuz amelim şuna yetişdirdi kim

Derd ile **cân çekişem** ölmek ola dermânım (G. 351/4)

Can evi /Yaşamanın en önemli merkezi sayılan yer, yürek.

111- Ten esâsın yıktı kıldı **cân evin** âbâd aşk

Çekmedi Mecnûn belâ vü görmedi Ferhâd aşk (G. 276/1)

Can pazarı /Herkesin ölüm tehlikesi karışsında bulunduğu ve kendini kurtarmaya çalıştığı durum.

112- Gamze-i hûn-rîzine dil ver ki **cân bâzârıdır**

Ey Necâtî dilber oğlandır gelir âsân ana (G. 5/7)

Can vermek /1-Ölmek 2-Bir şeyi, hayatını onun uğruna feda edecek kadar çok istemek 3-Güçlendirmek ya da yaşar duruma getirmek.

113- Bilseydi demin mürdeleri ettiğin ihyâ

Cân vere idi ermek için bu deme İsâ (K. 48/1)

114- Hasm gürzün görüben tigine **can verdiği** bu

Kim ecel irse olur her kişi mâya mâyil (K. 81/28)

115- Şimdi at arpa diye **cân verir**

Evvel ata verirdi cân arpa (K. 110/7)

116- Çok zamândır kademi hâkine **cânlar veririm**

Çeşme-i Hızr hevesdir ki zihi hûb hevâ (TB. [2] 116/4)

117- Yoluna sürünmeğe **cân vermez** ise âfitâb

Ya ne bekler kapını bir âşık-ı şeydâ gibi (K. 122/2)

118- Çeşme-i Hızr ey habîbim leblerine **cân verir**

Söylediğin derdîme lezzet verir dermân verir (M. 40)

119- Cân veririm âh ü efgân üstüne

Yeğ görürüm derdi dermân üsüne (KT. 85/1)

120- İhyâ-yi memât olduğunu bilse deminde

Cân vere idi ermek için bu deme İsâ (G. 18/2)

121- Câm-ı hecrin nûş eder mestâneler gördün mü hiç

Yoluna **cânlar verir** merdâneler gördün mü hiç (G. 39/1)

122- Yüzünü görmege **cân ver** Necâtî

Açar cennet kapısın çünkü cömerd (G. 46/7)

123- Bî-vefâlıklar eder yoluna **cânlar verene**

Aceba böyle m'olur dünyede hep bu beğler (G. 67/4)

124- Bûse ile gayre dilber **cân verir**

Katlimi ol şûh ister **cân verir** (G. 71/1)

125- Yoldaşı imân ile Kur'an olur

Şol ki hadd ü hattın anar **cân verir** (G. 71/2)

126- Dopdoluyken rûh-ı sânî ya'ni mey

Leblerin öpmeğe sagar **cân verir** (G. 71/3)

127- Ben nice **cân vermeyem** şol dilbere

Kim Hudâ-yı bende-perver **cân verir** (G. 71/5)

128- Lebleri ölümlüsü bir ben değil

Çeşme-i Hızr-ı Peyember **cân verir** (G. 71/6)

129- Gerçi **verir** dilbere her kişi **cân**

Ey Necâtî sana dilber **cân verir** (G. 71/7)

130- Vereyim vaslına bu bir **cânı**

Nice bir cân iki cihâna değer (G. 73/5)

131- Yârâ **cân verdin** Necâti hoş halâs ettin yine

Vay ne kurtuldun seni kimse demezdi sağ olur (G. 107/7)

132- Tura-i pür-tâbına reyhân ü sünbül **cân verir**

Lâle-i sir-âbınagül-berg-i handân imrenir (G. 132/2)

133- Ben nice **cân vermeyim** şol lebleri mercâna kim

Böyle bağrı taş iken lâl-i Bedahşân imrenir (G. 132/4)

134- Sana **cân verdiğim** oldur k'idicek bana revân

Gamzenin oklarının her biri bir câna geçer (G. 134/3)

135- Uş **cân vereyim** sen deli kanlının önünde

Öldü yine şol bir deli divâne desinler (G. 136/2)

136- Gamzen okları yağarken **cân veririm** ölmeğe

Her kişi anı bilür kim hâb-ı bârân tatlıdır (G. 144/7)

137- Râh-ı aşkında senin peykânına **cân verdiğim**

Bu ki Ka'be yollarında habb-ı rümmân tatlıdır (G. 144/8)

138- Cânlar veririm ölmeğe hecrinde şöyle kim

Tâbût ile kefen bana serv ü semen gelir (G. 170/2)

139- Gam-ı aşkınla bîmârem önünde **cân verem** şâhâ

Ümidim son nefesde hançerinden bir içim sudur (G. 189/3)

140- Cânımı verir idim bûse-i cânâna ivaz

Mümkün olsa yaradılmışda eğer câna ivaz (G. 257/1)

141- Busene **cân veririz** gerçi dünya duralı

Görmemişdir bir ahad bahşiş-i sultâna ivaz (G. 257/2)

142- Cân verdi kad ü zülfüne dil mekteb-i gamda

Gûyâ ki elif lâma çıkıp etti konukluk (G. 280/2)

143- Şirin lebinden et bize cür'an nisâr kim

Hâkine **cân vere** nice Ferhâd Husrevin (G. 288/3)

144- Lâ'line **cân ver** gönül benden bilirsen kim bu gün

Ol durur ger var ise cân üstüne cân beslemek (G. 304/2)

145- Gözüne **cân verip** zülfünü aldım

Ki misk erzân olur tatar elinden (G. 381/3)

146- Ben dururken gayriye lâ'lin revân vermek neden

Katline ben nâ-tüvânın böyle **cân vermek** neden (G. 388/1)

147- Bûsene **cân vereyim** dermiş Necâti yâra den

Verir imânın bile bir dem rızâ göstermesin (G. 390/7)

148- Cân verip asılırsa bu miskin selâsilin

Bir kılını memâlik-i Dârâya vermezin (G. 405/2)

149- Kapısar imân ile Kurân ile

Hadd ü hattın hasretinden **cân viren** (G. 413/2)

150- Cân verme çeşm-i dil-bere dersiz Necâti'ye

Hey noldu şöyle dersiniz ölsün mü ya seven (G. 416/5)

151- Cân verir İsi suyu diye leb-i handânına

Ömrü içinde şarab-ı ergavânı bilmeyen (G. 418/5)

152- Sen melek simâya **canlar verdiğim** ayb etme kim

Yerde buldu gökte isterken seni Îsâ bugün (G. 428/6)

153- Çek dil-âzârlığı derd ile cânın çıksın

Neye **cân verir** idin böyle dil-âzârlara (G. 463/5)

154- Bûsene **cân vereyim** deme dil-ârâmlara

Ki güzeller döyemezler inen ibrâmlara (G. 464/1)

155- Hatt-ı benefşe zeyn olalı lâ'l-i nâbına

Cân verir oldu halk benefşe şarâbına (G. 480/1)

156- Aşk işi vallâhi gayet müşkül imiş dostlar

Hasret-i didâr ile **cân vermek** cânân olmasa (G. 484/3)

157- Bezm-i hayrette leb-i sâkiye **cânlar verdiler**

Ey Necâti şimdi bâzâr etti yâran hakkına (G. 486/7)

158- Tan mı **cân verse** kişi bir sevdiği cânânına

Şimdi mi kıydı beğim âşık olanlar cânına (G. 512/1)

159- Ben senin yolunda **cân verdim** bana rahm etmedin

Böyle mi etmek gerek Şirin ola Ferhadına (G. 519/2)

160- Necâti ayağı toprağını **can verip** aldın çün

Yürü yabanda bulmuşsun gözüne tûtiya eyle (G. 530/5)

161- Unutuldu sana **cânlar verdiğim** yâd olmadı

Gerçi derler dostum varın viren yâd olmadı (G. 565/1)

162- Cân verirsin her nefes ey sâgar ağzın öpmeğe

Key sakın kim yok yere bir gün içerler kanını (G. 570/3)

163- Vefâyı az eder ol hân uruğu

Anunçün **cân veririz** ana çoğu (G. 586/1)

164- Üzüm suyuna sûfî **cân verir** lîk

Sıdurmaz gözüne kimse koruğu (G. 586/3)

165- Yoluna sürünmeğe **cân vermez** ise âfitâb

Yâ ne bekler kapını bir âşık-ı şeydâ gibi (G. 593/2)

166- Bin dil ile **cân verirsin** bir kılına zülfünün

Korkarım bir gün Necâti ata bu sevda beni (G. 598/7)

167- Yol eridir yüzü yerde zülf-i yâra **cân verir**

Gel sâbadan öğrenin dervişler miskinliği (G. 623/2)

168- Kimse mi var âşıka **cânlar verir** cânan gibi

Bûse anılsa uzadır lâ'lini mercân gibi (G. 626/1)

169- Nideyim neyleyeyim çâre nedir **cân vereyim**

Çün Necâtî gamı yaktı oda nâ-gâh Memi (G. 650/5)

Candan geçmek /Ölmek.

170- Âkıbet cevr ile cân almak çün oldu hû sana

Ben de **geçdim cân** ü dilden ey sanem yâhu sana (G. 10/1)

171- Çekme gamze hançerini cânına geçsin diye

Ben hod evvel leblerin şevkiyle **cândan geçmişim** (G. 364/5)

Canı ağzına gelmek /Çok tehlikeli bir durum karşısında, ölecekmiş gibi bir korku geçirmek.

172- Ucu bulunmaz perişân-rûzigârımdır saçın

Ağza gelmiş benim **cânım** gibi cândır lebin (G. 310/4)

Canı çıkmak /1-Ölmek 2-Yaptığı zor bir işten dolayı çok yorulmak, bitkin bir hâle gelmek.

173- Ger Necâti gama düşdüyse ko **cânı çıksın**

Niye verirdi gönül böyle sitem-gâr olana (G. 459/6)

174- Aşkın haberlerinden nakl eyle **cân çıkınca**

Uyku gelince yârâ gel bir hikâye başla (G. 494/4)

175- Evden çıkıp gelinceye dek **cânımız çıkar**

Eyvây eğerki eğlene bir pâre gelmeye (G. 503/5)

176- Dost **cânım çıkmayınca** vermedi bir bûseyi

Gâlibâ cân bahşıdır ol lâ'l-i handân bahşişi (G. 605/3)

Canına kıymak /Acımadan öldürmek.

177- Sabr hadden geçti nola lâ'line diş bilesem

Acıdığından **kıyar** her kişi tatlı **cânına** (G. 485/4)

178- Tan mı cân verse kişi bir sevdiği cânânına

Şimdi mi **kıydı** beğim âşık olanlar **cânına** (G. 512/1)

Canla başla /Hiçbir fedakârlığı esirgemeyerek, bütün yorgunluklara katlanarak, var gücü ile.

179- Kimdir ki bezm-i hüsnüne **cân ile baş ile**

Bir şem gibi yanmağa pervâne olmaya (G. 505/2)

Cennetin kapısını açmak /Büyük bir iyilik yapıp çok sevap kazanmak.

180- Yüzünü görmege cân ver Necâtî

Açar cennet kapısın çünkü cömerd (G. 46/7)

Ciğerini delmek /Acıklı bir durum, kişiyi dayanılmaz bir üzüntü içinde bırakmak.

181- Ciğerini delersin eflâkin

Çekerek tut Necâti nâleleri (G. 571/7)

Ciğerini yakmak (birinin) /Birini büyük bir acı içine atmak.

182- Ah eyledi kim çıktı tütünü tepesinden

Yakıp ciğeri bencileyin nâra benefşe (K. 106/25)

Dağlara düşmek /Büyük bir üzüntü dolayısıyle insanlardan kaçıp, ıssız, kırsal yerlerde dolaşır olmak.

183- Hevâ-yı serv-i kaddinle delirip **dağlara düşdüm**

Yaşım ırmağa dönmüştür akar çağlayı çağlayı (G. 630/2)

Defteri dürülmek /İşine son verilerek bir yerden uzaklaştırılmak.

184- Sözde bu resm ile olucak zinet-i dürer

Gül **defterini** kendi eliyle sabâ **dürer** (G. 127/1)

Dil uzatmak (birine) /Durumuna göre yapmaması gerekirken saygısızca sözleriyle bir kimseyi kötülemek.

185- Hûrşid-i âsuman gibi baş üzre yeri var

Dil uzadırsa tan mı fülân bin fülâna tîğ (K. 72/11)

186- Mihr-i sipihre kellesi kızdıkça germ olup

Dil uzatırdı şem'-i şebistân geçen gece (G. 460/6)

Diş bilemek (birine) /Hıncını gösterir durum almak kötülük yapmak için fırsat beklemek.

187- Leblerin senbûsesine **diş bilermiş** it rakip

Ni'metine hüsnünün billâhi gör kimler sunar (G. 184/8)

188- Diş bilermişsin leb-i şirin-i yâra vaz gel

Ey Necâtî döymez ol tatlıya dendânın senin (G. 311/8)

189- Sabr hadden geçti nola lâ'line **diş bilesem**

Acıdığından kıyar her kişi tatlı cânına (G. 485/4)

190- Diş biler gönlüm leb-i yâkût-ı cânân hakkına

Nitekim eder fakih olan tama cân hakkına (G. 486/1)

Diş kirası /Eskiden zenginlerin iftara çağırdığı fakirlere yemekten sonra verdiği harçlık.

191- Isırdum idi leblerini söğdü ağzıma

Ma'zûr dut Necâti hele **diş kirasıdır** (G. 126/6)

Dünya gözüne zindan olmak/ Büyük bir karamsarlık ve umutsuzluk içine düşmek.

192- Gam-ı zülfünle **karanu idi âlem gözüme**

Anı rûşen eden ol mihr-i cihân-tabındır (G. 138/5)

Dünya kadar /Pek çok.

193- Cânâ Necati çok seni **dünya kadar** sever

Dünyâ gibi gel imdi yeter bî-vefâlığ et (G. 31/7)

Ekmeğini taştan çıkarmak /En güç işleri bile yapıp geçimini sağlar olmak.

194- Gönlünü nem edegör hüsnü bahârı geçmeden

Ey Necâti lâle gibi **rızkını taşdan çıkar** (G. 197/6)

Ekşi yüz (surat) /Bir insanın istenmediğini, bir işten hoşlanılmadığını anlatan yüz.

195- Yüzüne göredir sözü rakibin

Yüzü ekşinin olur sözleri serd (G. 46/2)

El açmak/Dilenmek.

196- Divâne imiş diye bu alem ilenirdi

Hakdan **el açıb** diler iken aşkı du'acı (G. 566/5)

El almak/1-Yetkinliğe ulaşan mürit, mürşit gibi işler yapmak üzere, ondan izin almak 2-Bir sanatı öğrenmiş olan çırak, ustasından, kendi başına iş yapabilme izni almak.

197- Ey pir-i mey-fürûş başımda humar var

Gel bir ayag sun **elimi al** atalıg et (G. 31/2)

198- Çün serv dôst nâz ile gülşende salına

Ey bâğ-bân çinarın **elin al** yabana at (G. 33/6)

199- Kaddin katında durmağa yaraşmadı diye

Servin **alıp elini** yabanlara attılar (G. 90/6)

200- Baş salar sûfi gibi yeşil murakka'lar giyip

Şöyle benzer serv gülşende sabâdan **aldı el** (G. 342/5)

El çekmek /Yapmakta olduğu bir işi artık yapmama durumuna geçmek.

201- Her bî-nazar ki sofra-i lutfundan **el çeke**

Ahşâma karşı aç ola vü bî-neva seher (K. 69/50)

202- Âfitab-ı şeref-i devlet Sultân Mahmûd

Yeter ey mihr-i felek rûy-i zemînden **el çek** (K. 76/11)

203- Zülf ile baht-ı siyeh benden **elin çeksinler**

Olmuşum Şâh-ı Cevân-baht eşiğine çâker (TB. 115/8)

204- Bîmâr-ı gamem benden bî-çâre tabib **el çek**

Etme emeğin zâyi bana olan olmuştur (G. 84/5)

205- Girme ortasına gel hâne-i dilden **çek elin**

Ey Necâti sana ne yâr yapar yâr yapar (G. 125/7)

206- İhtiyâr eyleyicek aşkı özünden **el çek**

Terk-i cân etme durur içine girmek savaşın (G. 286/4)

207- Serv-i yâra ayakdaş olmadın

Ey sanavber bu şiveden **el çek** (G. 307/3)

208- Etme hevâ-yi serv ile kaddin heves gönül

Bu ârzûdan **el çek** ol ümmidi kes gönül (G. 330/1)

209- Nice kez ol serv-i serkeş gördü ayaklar rakip

Demedi bir kez **el çek** derd-mendimden benim (G. 350/2)

210- El çek boşadın ise zenini zemânenin

Olmak gerek Necâtî kişi sözünün eri (G. 638/7)

El uzatmak /Dokunmaya, almaya kalkışmak.

211- Cân ü dille **el uzadacağını** bilirdim

Fettân idi ol serv-i dil-ârâ küçükken (G. 401/4)

El üstünde tutulmak (bir kimse) /Bir kimseye çok sevgi, saygı gösterilmek.

212- Ayağa düşdüğü için mey-i nâb

El üstüne tutarlar hürmeti var (KT. 21/2)

213- Dil garibin urur ayaklara zülfün gerçi kim

Eller üstüne tutarlar anı kim ola garib (G. 25/4)

214- Niçin yabanda kala Ka'be gibi her mahcûb

Piyâle gibi **el üzre tutula** her güstâh (G. 44/4)

215- Öykündü çünkü lâ'line kalsın ayakda mey

El üzre tutma yerini bilmez başa çıkar (G. 78/4)

216- Lebine benzediği için meyi nâb

El üstünde tutarlar hürmeti var (G. 86/3)

217- Mısr-ı izzette **el üzre tutmadılar** Yûsufu

Zer gibi tesbihi tekrar etmeyince yâ Aziz (G. 226/5)

218- Mey gibi **el üzre tutulmak** umanlar kendüyi

Pây-mâl-i hıdmet-i pir-i mugân etmek gerek (G. 317/2)

219- Ma'şûkayı **el üzre tutarlar** du'â gibi

Âşıklar arasında budur müdde'â gönül (G. 332/4)

220- Halk-ı âlem hep **el üstünde tutarlardı** seni

Bir kezin yüz döndürdü bilsen dikenden gül gibi (G. 587/5)

221- Salma sakın ayağa du'âcıların kim

Ey serv-kad **el üstünde tutar** du'â seni (G. 595/6)

222- Sen servi biz **el üzre tutarız** du'â gibi

Girme vebâle kaçma du'âdan belâ gibi (G. 602/1)

El vermek /Mürşit, artık yetişmiş olan müridine mürşitlik izni vermek.

223- Sen Şâh doğrusu ise başsın ayağı berk

El vermesin hazân yeline zinhâr serv (K. 104/40)

224- Hamdülillâh **el veriptir** rûzigâr

Eldekini hoş görelim gel beri (KT. 5)

225- Yürü var ta'nı ko kim ma'nide pir-i mey-kede

Her ayağı kim sunar **el vermedir** irşâddır (G. 120/3)

226- El vermiş iken ayağına baş ko Necâti

K'ol şûh-ı cihân servi revân eylemek ister (G. 148/5)

227- Sâkiyâ peymâne **el verip** alırsa dest-yâr

Şem gibi tutuşam olam miyân-gîrin senin (G. 314/4)

228- Gelmez kenâra duhter-i rez **vermez el** bana

Pir-i mugâna gerçi yetirdim ata yolun (G. 384/6)

229- El verdi hâk-i pâyi Necâti gözünü aç

Bâzâr-ı aşk içinde bu gün cevherisin'e (G. 496/7)

230- El verdi zülf-i ser-keş ayağına kodum baş

Siz secde ayetin hoş okun duhan içinde (G. 520/4)

El yıkamak (bir şeyden) /O şeyle ilgisini kesmek, uğraşmaktan vazgeçmek.

231- Gördüm yüzünü dîde-i giryândan **el yudum**

Su gibi gönlüm aktı revân andan el yudum (G. 371/1)

232- Sûfî andak tevbeden **yurdun** Necâtî gibi **el**

Gülşenin bir kez kadem bassan behişt-âbâdına (G. 533/5)

Eli açık /Çok para harcayan, cömert.

233- İnen makbul tutman anı siz kim

Elim açık diye dâ'im öğüne (KT. 76/1)

Eli ermemek /Uzakta olduğundan yetişememek.

234- Bir iki gün dahi sen maha **erişmezse elim**

Yaşım u âhım eder yeri göki zir ü zeber (G. 72/3)

235- Eyâ dil-ber **elim ermez** derim sîb-i zenahdâna

Nihâl-i kaddin öğrenmiş velî bana üzün oldu (G. 639/4)

Eli uzun /Fırsat buldukça öteberi aşıran.

236- Eli uzunluğu duyuldu servin

Anın için utandı geçti yere (G. 531/5)

Elinden düşürmemek /Sürekli olarak elinde tutup kullanmak.

237- Gül dürlü dürlü nâz ile gönlünü bülbülün

Alsa aceb mi **düşmez elinden** kitâb-ı nâz (G. 234/2)

Elini kana bulamak /Birini yaralamak ya da öldürmek.

238- Sevinir **ellerini kana boyadıkça** nigâr

Şol güzeller gibi kim eline hınnâ yakalar (G. 168/4)

Gam yememek /Tasa etmemek, kaygı çekmemek, üzülmemek.

239- Gamzesi öldürdüğüne ey Necâtî **gam yeme**

Katline hoccet yazan sîmîn eli parmağıdır (G. 103/7)

240- Görsem rakib yüzünü artık **yerim gamın**

Lâbüd ta'âma turşu ile iştiha gelir (G. 203/4)

241- Ben **gamın yer** idim evvel sitem-i hercin ile

Şimdi üşüp beni yer derd ü belâ ile gamın (G. 322/5)

242- Hay esirge seni sen cân ele girmez derler

Cân için **gam yemezem** cân ise cânân değil'a (G. 501/4)

243- Nergis-i bîmâra din sîm ü zer için **gam yeme**

Eksik olmaz çün bilirsin sağ olan başta külah (G. 515/2)

Geceyi gündüze katmak /Sürekli, aralıksız, gece gündüz çalışmak.

244- Çiçekler ile bisât-ı çemende kılmağa ayş

Geceyi gündüze katıp gelir bahârı görün (G. 295/3)

245- Mey-i şebâneyi sen dahi gündüze irgür

Geceyi gündüze katıp gelir bahârı gör'e (G. 539/6)

246- Gülistânı kumâşı sebzenin bayrama ermeğe

Geceyi gündüze katıp gelir bir kârbân şimdi (G. 575/6)

Göbeği biriyle bağlı (beraber kesilmiş) /Ondan hiç ayrılmaz, her i-şini onunla birlikte yapar.

247- Olamaz kıl kadarı nafe açundan ayrı

Meğer ol zülf-i siyâh ile **kesildi göbeği** (G. 642/5)

Göğüs geçirmek /İçini çekmek, üzüntü ile derin soluk almak.

248- Göğsün geçirir leblerin öpdükce piyâle

Bî-çâre surahinin inen boynunu burma (G. 528/6)

Göklere çıkarmak /(birini) Pek çok övmek.

249- Öğüp **göklere çıkarma** şeb olmaz diye cennâtı

Ki rûy-i sâdeden yeğdir hakikatte müzellefler (G. 91/3)

250- Öğe öğe lebini **göklere çıkarmıştır**

Mesih şimdi mey-i hoş-güvâra nâzlanır (G. 188/4)

251- Necâti cenneti zâhid öğüp **göklere çıkarsa**

Yerini bekleyen yiger meseldir mâ-tekaddemden (G. 403/7)

Gökte ararken yerde bulmak /Çok güçlükle ele geçirebileceğini sandığı şeyi ya da kişiyi kolayca bulmak.

252- Gel gel ki **gökte istediğin yerde bulmuşuz**

Bezm-i şebâne özge cihândan haber verir (G. 154/5)

253- Sen melek simâya canlar verdiğim ayb etme kim

Yerde buldu gökte isterken seni Îsâ bugün (G. 428/6)

Gökten zembille mi indi? /Neden başkalarına tanınmayan haklar ona tanınıyor? O, Tanrı'nın dünyaya özel bir özenle gönderdiği, saygınlık ve ayrıcalık görmesini istediği bir kişi mi?

254- Tutalım **zenbil ile gökden iner** meh-pâreler

A begim yerden mi çıktı âşık-ı biçâreler (G. 139/1)

Gönlü (içi) kararmak /Dünya zevklerine karşı isteği kalmamak, hiçbir şeyden tat almaz olmak.

255- Sâkiyâ **gönlüm karardı** lûtf edip bir bûse ver

Kaygılı gönülleri derler şarâb-ı âl açar (G. 162/4)

Gönül almak (hatır almak) /Gücenmiş olsun, olmasın bir kimseyi, uygun bir davranışla, bir armağanla hoşnut etmek, sevindirmek.

256- Zülf-i siyehin **gönlümüz almamağ** ederse

Zencirine çek ola ki uslana desinler (G. 136/4)

257- Âl ile **almaz** idin **gönlün** Necâti bendenin

Kâmetin cânâ elif zülfün eğer lâm olmasa (G. 461/5)

258- Çü **gönlüm aldı** saçın bûse ver ki âdettir

Teberrikin alacak nesne verme dervişe (G. 507/5)

Gönül vermek /Sevgi ile bağlanmak.

259- Cân ile sana **gönlünü verse** Necâti tan değil

Hüsn ü bihâ çerâğısın her kişi bir adak sunar (G. 176/5)

260- Ger Necâti gama düşdüyse ko cânı çıksın

Niye **verirdi gönül** böyle sitem-gâr olana (G. 459/6)

261- Gönlümü versem aceb mi sagar ü peymâneye

Rind olanlar nakd-i kalbı harc eder meyhâneye (G. 525/1)

Gönüllenmek /Gücenmek, alınmak.

262- Dil getirdim diye dil-dârâ **gönüllenme** sakın

Padişâh eşiğidir bunda dil-âver çoğ olur (G. 110/2)

263- Nice **gönüllenmesin** Hindû-yi zülfün dostum

Girde bâliş yerine hâl-i muanber yasdanır (G. 150/4)

Göz açtırmamak /Başka bir iş yapmasına vakit ve fırsat vermemek.

264- Geh boğazın alır ele geh beline girer

Göz açdırır mı değme cihân-pehlevâna tîg (K. 73/24)

265- Bana **göz açtırmayan** ol nergis-i şehlâsıdır

Bana gün göstermeyen bu zülf-i müşk âsâsıdır (G. 85/1)

Göz değmek /Uğursuzluk, kötülük getirdiğine inanılan kıskanç ya da hayran bakışlar dolayısıyla fena bir duruma düşmek.

266- Nergis olan yerde meded salınmasın ol serv-kad

İzi tozuna **göz değer** çokdur cihânda görmedik (G. 291/2)

Göz dikmek /Bir şeyi her hâlde ele geçirmek istemek.

267- Nergîs gibi **göz dikmiş** idim izi tozuna

Bir kez demedi sûhte hakk-ı nazarın var (G. 75/4)

Göz ucuyla bakmak /Başını çevirmeden gözlerini yana çevirerek bakmak, sezdirmeden bakmak.

268- Göz ucuyla merhâba ettim demiş ol bî-vefâ

Padişehdir hâşellillah anı kim yalan eder (G. 141/6)

Göz yumup açıncaya kadar /Çok kısa bir zamanda.

269- Eşiğine ermek için dide-i ter-dâmenim

Göz yumup açınca yüz bin dürr ü mercân arz eder (G. 119/6)

Gözle yemek /Birine, bir şeye istekle ve dik dik bakmak.

270- Peykânlarını yaralarım **gözle yediler**

Gizlendiği içerde hep anun belâsıdır (G. 171/3)

Gözleri dolmak (dolu dolu olmak) /Üzülme ya da duygulanmadan gözleri yaşla dolmak.

271- Ol mâh-ı dil-fürûza şebih olduğu için

Bakdıkça mihr yüzüne **gözüm dola gelir** (G. 203/5)

Gözü aç /Açgözlü, doyma bilmeyen, gerekenden çok yiyecek, mal elde etmek isteyen.

272- Gözün aç etti Hudâ dil-beri hem-dem bu gece

Baht uyandı fitne-i âlem bu gece (G. 534/1)

Gözü açık /İşini bilen, bir işi kolay yürütme yollarını bulmakta, çıkarını sağlamakta becerikli, açıkgöz.

273- Baht-ı bîdâr gibi **gözü açıktır** dâim

Gözedir cümle-i âfâkı serâser hâtem (K. 92/10)

Gözü tutmak (tutmamak) (birini, bir şeyi) /Görünüşü, davranışı (durumu) dolayısıyla bir kimseyi (bir şeyi) beğenmek (beğenmemek).

274- Gözümü tutsun eğer kim **tutmadı** ise **gözüm**

Ayağın toprağını kuhl-i Safâhân yerlice (G. 469/4)

Gözü yememek (bir işi) /Yapma güç ya da yeteneğini kendinde bulmamak.

275- Ey bana sen ağlamakla başa çıkamazsın diyen

Gözü yemeyen kişi ummâna olmaz aşinâ (G. 17/4)

Gözün aydın /Kavuştuğun sevinçli gün (ya da sevindirici olay) kutlu olsun.

276- Ey hâtır-ı âşüfte şol iki **gözüm aydın**

Cân gibi gönül şehrine gelmiş **gözün aydın** (G. 382/1)

277- Gün yüzüne mâh öykünürmüş

İyi ya Necâti **gözün aydın** (G. 404/5)

Gözün(ün) üstünde kaşın var dememek (birine) /Her davranışı hoş karşılamak ve alınmasına yol açacak hiçbir şey söylememek.

278- Kim ola sen meh-i bed-mihre sitem-gâr diye

Âfitâba **gözün üstünde kaşın var diye** (G. 521/1)

279- Hûrşide **gözün üzre kaşın var demen** belî

Sen Pâdişâh-ı hüsnsün ol bir kalenderi (G. 638/4)

Gözünü açmak (kendisi ya da başkasının) /Uyanık, dikkatli olmak.

280- Gâlil yürüme ayağı tozunda **gözün aç**

K'ol sürmeyi şol dide-i bîdâra çekerler (G. 95/2)

281- Hatt-ı ruh-i yâr ehl-i muhabbet ecelidir

Gâfil yürüme **aç gözünü** gün gecelidir (G. 102/1)

282- Hayâl-i çeşm-i fettânı uyandı **gözün aç** miskin

Necâti âşıka bu yolda büyük düşman uykudur (G. 189/5)

283- Ey Necâtî **gözün aç** al ayağı toprağını

Tûtyâ ister isen dîde-i giryânın için (G. 421/7)

284- El verdi hâk-i pâyi Necâti **gözünü aç**

Bazâr-ı aşk içinde bu gün cevherisin'e (G. 496/7)

Gözünü bağlamak (birinin) /Doğruyu bulamaz, düşünemez duruma getirmek.

285- Vâkı'ayla **bağlayamazsın** Necâti'nin **gözün**

Düşün ise hayr ola sûfi bu rü'yâdan nolur (G. 160/7)

286- Sûfi sen rü'ya ile **bağlayamazsın gözümüz**

Biz Necâti meşrebinde dâ'im uyanıklarız (G. 214/7)

Gün görmemek /Bolluk, gönül rahatlığı, mutluluk içinde geçen günler yaşamak (yaşamamak).

287- Bana göz açtırmayan ol nergis-i şehlâsıdır

Bana **gün göstermeyen** bu zülf-i müşk âsâsıdır (G. 85/1)

Hiçe saymak /Hiç yerine koymak, yok gibi tutmak, biraz olsun ö-nem vermemek.

288- Hiçe saymazsın benim sen bir yumup bin döktüğüm

Uş hesabın ala şâhım rûz-ı mahşer gözlerim (G. 365/2)

İkide bir /Sık sık.

289- Cân ü dilini şol ki verir iki bir demez

Lâyık mıdır ki hışm ede gamzen **ikide bir** (G. 77/6)

290- Cân ü dilini şol ki verir bir iki demez

Lâyık mıdır ki hışm ide gamzen **ikide bir** (G. 140/4)

291- Gönlüm çekip çevirmesin inen **ikide bir**

Bir yana zülf-i ser-keşin ü bir yana hatın (G. 283/6)

292- Şâmiler etmesin diye **ikide bir** hücûm

Götürdü zülf kâ'idesin yüzden ehl-i Rûm (G. 360/1)

İşi Allah'a kalmak /Kimsenin kendisine yardım etmediği bir du-rumda bulunmak.

293- İşim Allâha kalıpdır benim ey tâze bahar

Bu deme ereceğim bir dahi Allâh bilir (G. 64/8)

İşini bilmek/ Nereden, nasıl yarar sağlayacağını bilmek.

294- Ferhâd san'atıyla aşkı iletti başa

Senin gibi Necâti yokdur **işini bilmez** (G. 239/5)

İşini bitirmek /Birini artık iş yapamayacak güçsüzlüğe uğratmak.

295- Tal'atın mihri doğup mâhın **bitirdi işini**

Kâmetin servi bitip ar'arlara düşürdü kes (G. 145/6)

296- Çün pareledin gönlümü **bitirdin işini**

Yâ gamze okun pâreye salmağa sebeb ne (G. 492/2)

Kan ağlamak /Bir zulümden, bir âfetten, bir sıkıntıdan, büyük ü-züntü duyup çok yakınmak.

297- Görücek derd ile **kan ağladığımı** ter olur

Yaşım u âhım eder yeri göki zir ü zeber (G. 72/4)

298- Güzeller ağlamayana ne derdi var derler

Kan ağlayana gülerler zî bî-haber derler (G. 190/5)

299- Nice dersin ey gönül kim hecrden cân ağlamaz

Ya'ni kimse var mıdır bu derd ile **kan ağlamaz** (G. 240/1)

300- Necâti vasf-ı lâ'lin mi yazar kim

Kalem zâr oldu **kan ağlar** elinden (G. 381/8)

301- Tutalım **kan ağlamakdan** ölem utanmaz mı

Varıcak mahşerde yarın Hazrete kan ile ben (G. 402/2)

302- Kan ağlayıp günehde bulundumsa ey peri

Öldürme ben kulunu yuma kanı kan ile (G. 448/4)

Kan dökmek /Yaralamak ya da öldürmek.

303- Çeşm-i mahmûrun şarâb-ı nâz içip **kanım döker**

Cenge bünyâd eylemez olmayıcak küffâr mest (G. 29/5)

Kanı kaynamak (birine) /İçinden sevgi taşıp gelmek.

304- Dil leb-i şirinin anıp nola atsa cân ana

Kim göricek kendi cânım gibi **kaynar kan** ana (G. 5/1)

305- Göz yaşı sanma benim seyl-i revânım Şeyhi

Lebini yâd edecek **kaynadı kanım** Şeyhi (G. 629/1)

Kanına girmek /Birini öldürmek veya öldürtmek.

306- Nice kez **kanına girmişdir** anın gamzen oku

Ko Necâti ki tuta kanlısını haste ciger (G. 111/10)

307- Ayruk dahi din boyacıya boyamasın al

Güzeller anı giymek ile **kana girerler** (G. 143/2)

308- Gülün bu ârızı rengin görüp aldanma ey bülbül

Kim ol anca senin gibi garibin **girdi kanına** (G. 522/4)

309- Nedir bu bana kıyıp al giymek ey hûnî

Senin midir yine bu **kana girme** kânûnı (G. 635/1)

Kanına susamak /Kendisinin öldürülmesine yol açacak aşırı davranışta bulunmak.

310- Kanına susar Necâti lâ'l-i yâra bilmiş ol

Gamzesinden havf kılmayıp şu kim ibrâm eder (G. 209/5)

311- Kangı **kanına susamış** dirilir seninle kim

Bir su içmek denli gelmez sana bin kan eylemek (G. 296/6)

Kendi çalıp kendi oynuyor /Konuya karşı herkesin ilgisini çeken de, işine kimseyi karıştırmayıp ortalığı velveleye veren de kendisidir.

312- Gülşende serv karsar elin ha salar başın

Kendisi oynar eblehi gör **kendisi çalar** (G. 133/5)

Kendini bilmek /Durumuna, onuruna uyacak biçimde davranmak.

313- Nûş etti câm-ı aşkı bir **kendisini bilmez**

Cûş etti hûn-i eşki toprak saçıp yenilmez (G. 239/1)

314- Kimdir Necâti der isen ey serv-i ser-ferâz

Bî-i'tidâl **kendiyi bilmez** melâmeti (G. 589/7)

Kıyameti (kıyametleri) koparmak /Aşırı derecede bağırıp çağırmak, aşırı gürültülere, tartışmalara yol açmak.

315- Kâmetin gördüm **kıyâmetler kopardım** âkıbet

Eyledim sen fitne-i âhır zamânı kendimin (G. 287/2)

Kulağını bükmek /Yapacağı işte dikkatli davranması için uyarıda bulunmak.

316- Şöyle **burdu kulağın** dehr Necâti'nin kim

İnlese Zöhreye dek nağme-i tanbûr varır (G. 161/6)

Kulağına girmek /Söylenenlere önem vermek, söylenenleri kabul etmek.

317- Kulağına girer pendi rakibin

Nite kim kûçe-i hammâra tevbe (G. 554/3)

Kulaktan âşık olmak /Kendisine anlatılanlarla, birine ya da bir şeye karşı aşırı sevgi beslemek.

318- Ey gül-i ra'na **kulakdan âşık etmişdir** beni

Ol peri-ruhsar gözler görmedik nâ-rüstedir (G. 82/2)

Ömür çürütmek/Uzun zaman emek vermiş ya da vakit geçirmiş olmak.

319- Girip bâzar-ı aşkından metâ'i vaslın almadın

Diriğa **ömrümün** nakdin **çürüttü** gözlerim yaşı (G. 615/5)

Paha biçmek /Bir değer oranlamak, bir şeyin-kendi ölçüsüne göre- şu değerde olduğunu söylemek.

320- Kaddine lûtf hıl'at-i hüsn ü bihâ biçer

Bir kez yüzünü görmeğe cânlar **behâ biçer** (G. 158/1)

Parmağı ağzında kalmak /Şaşakalmak, hayretler içinde kalmak.

321- O mâhı nagehân görsem bana söylemeyip geçse

Kalır barmağım ağzımda gören demez ki canlıdır (G. 69/3)

Parmakla gösterilmek /Çok ünlü bir kimse olmak.

322- Gösterirken eşiğinde beni **parmağ ile** il

Ne revâdır kim ola halka-i her der hâtem (K. 94/41)

Silip süpürmek /Ne var ne yoksa hepsini alıp götürmek.

323- Dil ü cân gûşelerin **sildi süpürdü** müjesi

Aldı gitti ne ki bulduysa nakir ü kıtmir (G. 200/7)

Söz gelmek (birine) /Kişi, bir davranışından dolayı eleştiriye uğramak, ya da büyüğü kendisine darılmak.

324- Ben ol dehâna yok der isem **söz gelir** bana

Yok yerden âdemi söz işitmek neden gelir (G. 170/4)

Söz işitmek /Azarlanmak, birisi kendisine darılmak.

325- Ben ol dehâna yok der isem söz gelir bana

Yok yerden âdemi **söz işitmek** neden gelir (G. 170/4)

Söz tutmak /Söylenen bir sözü, verilen bir öğüdü kabul etmek, davranışlarını buna uydurmak (söz tutmak).

326- Sözüm tutmaz uyar dil her periye

Gözüne görünür var epsem olmaz (G. 230/3)

Sözünden çıkmamak (birinin) /Bütün davranışlarında onun sözlerine ve isteklerine uymak.

327- Ey kelâmın vahy-ı münzel gibi nâ'i sağ u sol

Hiç **çıkmazlar sözünden** iki pâşâlar bu gün (G. 432/4)

Sözünün eri olmak /Verdiği sözü ne pahasına olursa olsun yerine getiren bir kişi olmak.

328- El çek boşadın ise zenini zemânenin

Olmak gerek Necâtî kişi **sözünün eri** (G. 638/7)

Taş taş üstünde bırakmamak /Bir yerdeki yapıları yerle bir edercesine yıkmak.

329- Taş taş üzre komaz kûy-i vefâda dil-dar

Sen Necâtî tutalım arkan ile taş taşı (G. 590/8)

Tatlı dil /İncitmeyen, gönül alıcı söz.

330- Bûseye va'deler edip leb-i cân-perver-i dost

Yine **tatlı dil** ile ağzımıza şeker ezer (KT. 44/3)

331- Bûseye va'deler edip leb-i cân perver-i dost

Yine **tatlı dil** ile ağzımıza ezdi şeker (G. 111/7)

Üstüne titremek /Çok sevdiği şeyi, kimseyi, bir zarar gelmesin diye, özenle korumak.

332- Dil ol yine şûh-ı cihân **üstüne** tir tir **titrer**

Dil nedir kevn ü mekân **üstüne** tir tir **titrer** (G. 115/1)

333- Murg u mâhî melek ü ins ü peri vahş ü tuyûr

Ol Süleymân-ı zamân **üstüne** tir tir **titrer** (G. 115/4)

334- Dil-i miskin-i Necâtî yine ey cân-ı cihân

Bir fülân ibn-i fülân **üstüne** tir tir **titrer** (G. 115/5)

Yabana atmak /Önem vermemek, önemsiz görmek.

335- Atma yabana cân ü dili ey kaşı kemân

Gamzen okuna çünkü gerekdir nişân iki (G. 559/6)

336- Zemâne varlığını verdi aldı aşkı satın

Yabana atmalı sanman inende Mecnûnı (G. 635/6)

Yakası açılmadık /Kimsenin bilmediği işitmediği (küfür, açık saçık söz).

337- Lebin katında ne lâzım ki goncayı analar

Bir iki **yakası açılmadık** haber diyeler (G. 117/4)

Yan basmak /Dürüst davranmamak, kaypaklık etmek.

338- Neydi cânâ şem'i-i ruhsârın getirmek araya

Zülf-i zâlim nisbet edip **basmasaydı yan** ana (G. 5/5)

Yanıp yakılmak /Derdini döküp sızlanmak.

339- Geceler erteye dek senden **yanıp yakıldığın**

Boğazından asılarsa şem'-i bezm-ârâ demez (G. 215/4)

Yerden yere vurmak /Birini çok hırpalayarak acınacak duruma sokmak.

340- Ben beni **yerden yere ursam** yeridir sâye-vâr

Kim salınır dem-be-dem yanınca bir yüzü kara (G. 449/2)

Yere geçmek (yerin dibine geçmek) /Pek çok utanmak, o anda kimsenin kendisini görmesini istememek.

341- Eriyip **yerlere geçse** yeridir hacletten

Beri kim hâr ediben yüzünü depdi yere il (K. 80/5)

342- Eli uzunluğu duyuldu servin

Anın için utandı **geçti yere** (G. 531/5)

Yıldızları barışık olmak /Birbiriyle iyi anlaşır ve geçinir olmak.

343- Ağladıkça göz yaşı dûr etti der-gehden beni

Yıldızım barışmadı sen mâh ile şâhım benim (G. 369/2)

344- Ağla gözüm firâk ile derd ile âh ile

Kim **yıldızın barışmadı** gün yüzlü mâh ile (G. 453/1)

Yok yere /Gereği yokken, hiçbir neden bulunmadığı hâlde.

345- Saçı zencirine sabâ dolaşır

Âşıkın adı **yok yere** çekilir (G. 114/4)

Yoldan çıkmak /Doğru bilinen gidişten ayrılmak, yoldan sapmak.

346- Ey Necâti **çıkma yoldan** aldanıp güzellere

Şem gibi sanma kim dâ'im önünce varalar (G. 139/5)

Yolunu kesmek /Yürüyen bir kimsenin önüne geçip yürümesini durdurmak.

347- Yine hışm ile durup gittin eyâ serv-i revân

Sana **yol kesmek** için göz yaşı arkırı varır (G. 161/4)

Yüz çevirmek (bir kimseden) /Ona karşı gösterdiği ilgiyi kesmek.

348- Tesbihi günde yüz çevrip komayanları

Gördüm ki hâlini göreli **yüz çevirdiler** (KT. 34/1)

349- Fakr evinden **yüz çevirme** ey dil-i derviş kim

Derd bu derd ise derdine devâ bu derdedir (G. 172/6)

350- Yüz çevirme kaçma benden gel beri çok sevdiğim

Atasından anasından ileri çok sevdiğim (G. 376/1)

351- Yâra ne ey müdde'i çok çok gün âhımdan benim

Yüz çevirmez âyine rûy-i siyâhımdan benim (G. 378/1)

Yüz sürmek /Büyük sevgi, saygı gösterilen birinin katına çıkarken eşiğine, ayağına …doğru –yüzünü yere sürercesine-eğilmek.

352- Gün zer döküp yoluna **sürer yüz** eşiğine

Diler ki ede der-geh-i ‘ulyana intisâb (K. 54/29)

353- Sen bir nihâl-i serv-i revân mislisin k’ider

Yüz sürmek ile ayagına iftihâr âb (K. 58/13)

354- Her gün **sürer yüzünü** cenâbına âfitâb

Anun için ererdi göke fark-ı iftihâr (K. 61/34)

355- Dem geldi ki gül şevkine her hâr ayağına

Yüzün süre boynun çeke yalvara benefşe (K. 105/3)

356- Ayağın toprağına **yüz sürenin** gönlü Şehâ

Pür olur genc ü gınâ ile gider renc ü anâ (TB.[2] 116/8)

357- Mihr ayağına **sürer yüzün** eyâ mâh-ı celâl

Kim ola halk-ı cihân başının üstünde yeri (TB. [3] 116/2)

358- Ayağına **yüzün sürer** Necâtî

İyi varır başında devleti var (G. 86/7)

359- Yüzümü ayağına **süreyim** nic’olsun gerek

Nihâyeti bu ki sen serveri sever diyeler (G. 117/2)

360- Eşiği tozu ne iksir olur ki şems ü kamer

Yüzünü sürmeyecek altın adı bakır olur (G. 169/3)

361- Ayağın toprağına **sürsem yüzüm** gözüm nola

Görmek olmaz her murâdı sim ile zerden ırağ (G. 267/2)

362- Bâb-ı keremdir eşiğin geldi Necâti **yüz sürer**

Anun onulmaz derdine himmet gerek Şâh-ı Necef (G. 268/6)

363- Yüz sürmez isem eşiği tozuna sıdk ile

Bin kez sabâ gibi varayım Ka'be'ye yayak (G. 273/4)

364- Ko Necâti kapına **sürsün yüzün** men etme kim

Muhkem olmaz kangı divârın ki berg-i kâhı yok (G. 277/5)

365- Her haste-dil kapına **yüzün sürdüğü** bu kim

Darü'ş-şifasıdır eşiğin mübtelâların (G. 298/4)

366- Yârın ayağı tozuna **sürmüş yüzün** meğer

Ayın yüzünde görünü duran behak değil (G. 335/6)

367- Dedim eşiğine **yüzüm süreyim** güldü dedi

İşte bak Ka'be gerek hâcı gerek kurbân ol (G. 336/3)

368- Ben Necâti kapının hâkine **yüz sürdüğüm** ol

Umarım bir gün ere ayağın öpmeğe elim (G. 366/7)

369- Ayağına **yüz sürüp** geçmek durur maksûd-ı eşk

Çekme dâmânın benim serv-i revânım âbdan (G. 383/7)

370- Sürdüm rakibi sürmek için yerlere **yüzüm**

Süre süre getirdim ola mı zamânesin (G. 386/4)

371- Bir kez **yüzüm** ayağına **sürmeğe** erse el

İzin tozuna tadar idim za'ferân ile (G. 448/6)

372- Varayım Ka'be'ye derviş olayım **yüz süreyim**

Yâ Rab ol hüsn çerağın bana yandır demeğe (G. 450/4)

373- Eşiğine ko doyunca **süreyim yüzüm** gözüm

Çok sürülür çün bilirsen sîm ile zer Ka'beye (G. 456/2)

374- Olduğuyçün kad ü zülfüne muşâbih âyet

Mushaf açıp **sürerim yüzüm** Elif-Lâmlara (G. 464/6)

375- Sensin ol şâh-ı felek-mertebe kim leyl ü nehâr

Yüz sürer eşiğine şems ü kamer döne döne (G. 467/4)

376- Şol kadar **sürdüm yüzümü** itlerin izine kim

Al olupdur kanlı yaşımdan gül-i hod-ru gibi (G. 560/5)

377- Yüz sürmeğe eşiğine bir kez

Yâ Rab bana feth-i bâb yok mu (G. 621/4)

378- Yüzüme düşmez ayağın tozuna **yüz sürmek**

Nidelim böyle imiş arada Hakkın dileği (G. 642/3)

Yüz vermek (birine) /İlgi, yakınlık göstermek, bütün davranışlarını hoş görmek.

379- Zülfün nice yollar basa ey çeşmi harâmî

Şimden geri **yüz verme** gel ol kâfire zirâ (K. 49/11)

380- Serîr-i hüsne geçirdin bu denli **yüz verdin**

Aceb mi ger ola zülf-i ziyâde-ser güstâh (G. 44/2)

381- Pâklikten gayrı nem gördünse söyle dostum

Kimseye **yüz vermemek** âyinenin âyinidir (G. 167/9)

382- Zülf-i siyâhı baş ege mi ben şikesteye

Kim dost **yüz vereli** gönüllendi ol fudûl (G. 329/3)

383- Kime kinin var ki zülfe böyle **yüz virdin** dedim

Dedi genc-i hüsnüm için ejdehâ olsun derin (G. 417/7)

384- Dil-ber yüzüne gül der imiş andelib-i bağ

Yüz vermesin inende güle nisbet etmesin (G. 427/7)

385- Yüz berkidip âyine sana karşı gelirse

Ol yüzsüze **yüz verme** inen yüze getirme (G. 528/4)

386- Yüz berkidip gelemez idi âyine yüze

Sen **yüz verirsin** ey yüzü hurşid o yüzsüze (G. 558/1)

Yüze gülmek/Yapmacık olarak güler yüz göstermek.

387- Yüzüne güler bir iki gün yine gider

Sen fürkat ile nice edersin gulgul (R. 56/2)

388- Sarraf-ı didemizde o dil-ber güher sezer

Yüzüme güldüğü bu ki boyunda zer sezer (G. 211/1)

Yüzü ak/Suçu ve utanılacak bir durumu bulunmayan.

389- Âfitâbım **yüzün ağ** alnın açıktır gerçi kim

Sâye-vâr ardıncadır bir nice yüzü karalar (G. 139/4)

390- Ay ü günden alnın açık **yüzün ağ**

Hey benim zülfü siyahım gel beri (G. 437/3)

Yüzü gülmek /Neşelenmek, sevinmek, sevindirici bir duruma kavuşmak.

391- Yine dünyâ **yüzü güldü** Necâtî tehniyet söyle

Bilirsin devr-i gülde çoğ olur bülbülde sohbetler (G. 207/8)

392- Sâkıyâ doldur beri câm-ı sürûr-encâmı kim

Güldü dünyanın **yüzü** açıldı gülşen gül gibi (G. 587/2)

Yüzü kara /Utanacak bir durumu bulunan.

393- Sen gözü alayı şikâr etmiş

Bir nice **yüzü kara**lar derler (KT. 35/3)

394- Âfitâbım yüzün ağ alnın açıktır gerçi kim

Sâye-vâr ardıncadır bir nice **yüzü kara**lar (G. 139/4)

395- Çok günâhıma çok gözüm yaşı var

Yüzü karaysa akçesi aktır (G. 147/6)

396- Bir iki **yüzü kara**lar nola öğerse seni

Ki zer mihaksiz olamaz çerağ zulmetsiz (G. 238/2)

397- Ben beni yerden yere ursam yeridir sâye-vâr

Kim salınır dem-be-dem yanınca bir **yüzü kara** (G. 449/2)

398- Verdi fenâya yaşım u ahım yeri göğü

Yer gök kabûl ede mi bu ben **yüzü kara**yı (G. 581/2)

399- Yüzü kara vü gözleri ağ ola rakibin

Sögmek nicedir bilmezim elkıssa du'acı (G. 640/4)

Yüzü yok /Bir kusuru bulunduğu ya da daha önce çok şey istemiş olduğu için kendisinden bir istekte bulunmaya utanıyor.

400- Güneş yüzünü görüp eskilendi bedr-i münir

Tana kalıp tapuna gelmeğe senin **yüzü yok** (G. 282/5)

Yüzüne bakmamak /İlgilenmemek, önem vermemek.

401- Dil garib olduğu için **yüzüne bakmaz** habîb

Gerçi kim mergûb olur her nesne kim ola garîb (G. 23/1)

402- Âşık olduğum duyaldan **yüzüme bakmaz** habib

Yöresine uğramaz ölümlü bimarın tabib (G. 25/1)

403- Ne müşkildir ki sevdiği Necâti **yüzüne bakmaz**

Kaçan kim iltifât-ı Âsaf-ı âli-cenab olmaz (G. 243/7)

404- Ol serv Necâti'nin **bakmaz yüzüne** zirâ

Şimşâd-ı bahâr etmez evrâk-ı hazândan haz (G. 259/7)

405- Dönüp **yüzüne bakmadı** mümkünler olmadı

Sayd eyleyen Necâti seni bir nigâh ile (G. 453/7)

Yüzüne vurmak/Kabahatini yüzüne kaşı söyleyip kendisini ayıplamak.

406- Eksikliğini **yüzüne urma** kamerin kim

Yoksula itâb eyleyicek bayı kınarlar (G. 155/2)

Yüzünü ekşitmek /Yüzüne memnun olmadığını belirten bir anlam vermek.

407- Sen durup sûfi **yüzün ekşitdiğinden** kime ne

Acıdır bî-çâre yavuz sirke kendi kabını (G. 632/6)

KAYNAKLAR

AKSOY, Ö. Asım (1971), **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü** 1-2, Ankara.

ÇOTUKSÖKEN, Yusuf (1983), **Atasözlerimiz**, İstanbul.

DİLÇİN, Dehri (2000), **Edebiyatımızda Atasözleri**, Ankara.

EYÜBOĞLU, E. Kemal (1975), **Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler**, İstanbul.

MENGİ, Mine (1986), *"Necati'nin Şiirlerinde Atasözlerinin Kullanımı"*, **Erdem** 2(4), 47-56.

SAKAOĞLU, Saim (2002), **Dîvânü Lûgati't-Türk'te Türk Halk Edebiyatı**, Konya. (ders notları)

TARLAN, A. Nihat (1992), **Necatî Beg Divanı**, Ankara.